

Marek Waic

Tělesná výchova a sport
v politickém životě
meziválečného
Československa

Tělesná výchova a sport v politickém životě meziválečného Československa

Prof. PhDr. Marek Waic, CSc.

Recenzovali:

prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.

doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Redakce Jana Jindrová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

2., rozšířené a upravené vydání 2018

Na obálce:

Sokolská reprezentace při přípravě na OH 1936 v Berlíně (Český olympijský výbor)

Cvičení dorostenců na IX. všesokolském sletu, Praha 1932 (Národní muzeum)

© Univerzita Karlova, 2018

© Marek Waic, 2018

ISBN 978-80-246-3952-9

ISBN 978-80-246-3966-6 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvod	7
Tělesná kultura v meziválečném Československu	9
Tělesná výchova či tělovýchova	10
Ni zisk, ni slávu – Sokol, opora republiky	24
Ouvertura	24
Zrození státu	27
Vrchní velitel a jeho sokolské vojsko	33
Obnovení činnosti sokolských jednot	56
Struktura sokolské obce	59
Sokol a politika	62
Politika do Sokola nepatří, ale bratři politici ano	80
Sokolství v zahraniční politice	86
Sokolská lobby	91
Opět do zbraně?	95
Epilog	102
Všichni proti komunistům a komunisti proti všem – rudí sportovci v první linii třídního boje	108
Dělnická tělovýchova od vzniku k rozštěpení	108
Maninská spartakiáda a federáti s KSČ či bez ní?	114
FDTJ-FPT pod protektorátem Moskvy	120
Komunističtí sportovci pod dohledem státních orgánů	124
Po spartakiádním fiasku	136
Tremolo v evergreenu jednotné fronty	140
Českoslovenští turneři – ryzí vlastenci, nebo žoldáci iredenty?	150

Čeští sportovci v novém, bílo-červeno-modrém dresu	175
Česko-německé sportovní vztahy v novém státě	175
Prohry a vítězství olympioniků v barvách mladé republiky	180
Olympijský kongres v Praze	186
Olympijské hry v roce 1936	203
Sudetoněmečtí sportovci v německo-československých barvách – dobří národovci i průkopníci aktivismu	230
Vůle dobrá, kasa prázdná – státní péče o tělesnou výchovu a sport	245
Vytváření systému	245
Bez peněz na hřiště nelez	260
Poradní sbor pro tělesnou výchovu MVZTV ve druhé polovině třicátých let	273
Velké stavby	280
Jaká byla v srdci Evropy péče státu o tělovýchovu a sport?	288
Závěr	291
Summary	294
Seznam zkratk	295
Použité prameny a literatura	297
Redakční poznámka	303
Jmenný rejstřík	304

Úvod

Tato publikace je věnována roli tělesné výchovy a sportu ve vnitřní a zahraniční politice meziválečného Československa, či spíše působení různých politických vlivů, které ovlivňovaly život tělocvičných spolků a sportovních organizací. Pronikání politiky mezi sportovce a tělocvikáře za časů tzv. první republiky nebylo systematické a odráželo politické změny uvnitř československého státu i jeho měnící se, resp. horšící se postavení v politickém kontextu střední Evropy.

Do politického života státu, který politici a geografové zakreslili do map po první světové válce, jsou tělocvikáři a sportovci vtaženi především v prvních měsících jeho existence a po delším „time out“ ve dvacátých letech od poloviny následujícího decennia „dlouhého“ dvacátého století.

Tělesná kultura tvořila majoritní oblast spolkového života Československé republiky a v jejím rámci nalézáme tělovýchovné spolky, sportovní kluby a svazy volně sdružené do zastřešujících organizací, mládežnické organizace skautského typu a turistické spolky. Politické působení dostaly do vínku především některá tělocvičná sdružení – Svaz dělnických tělocvičných jednot, Federace dělnických tělocvičných jednot (Federace proletářské tělovýchovy) a Orel obdržely za úkol od svých „mateřských“ stran organizovat příslušníky a sympatizanty sociální demokracie, komunistické a lidové strany. Pokud by někdo chtěl systematicky zmapovat politické působení všech spolků v oblasti života společnosti, kterou nazýváme tělesnou kulturou, musel by vytvořit encyklopedii. Její tvorba by byla ale nejspíš nesystematická, protože lze jen těžko vnést systém do mnohostranného, navzájem se ovlivňujícího a neustále se měnícího působení desítek spolků, které se vymezovaly stranicky–nadstranicky, politicky–nepoliticky, národnostně či „pouhým“ zaměřením na konkrétní pohybové aktivity.

Vedle politických názorů a postojů dalším základním kritériem pro sledování hranice, která se klikatila mezi spolky v oblasti tělesné kultury, je pocit národní identity. Vedle obecně známých českých organizací, které působily i na Slovensku, a proto se nazývaly československými, a spolky německými působila v Československu také sdružení polská, maďarská a židovská. Některé slovenské sportovní spolky vznikly již před první světovou válkou, ale slovenská tělesná kultura se začala rozvíjet až po vzniku Československé republiky. Tvořily ji především slovenské orelské jednoty, které byly až do roku 1935 součástí československého Orla,¹ sportovní kluby a některé turistické a horolezecké spolky.

Zaměřil jsem své bádání na spolky, jejichž působení na československé politické scéně můžeme označit za mimořádné. Dva z nich, Německý svaz turnerů v Československu a Československá obec sokolská, vystupují jako nadstranické a všennárodní, a komunistická FDTJ-FPT jako ryze stranická organizace. Dále jsem věnoval pozornost těm událostem československé vnitřní i zahraniční politiky, které bezprostředně ovlivňovaly život českých a německých sportovců. Připojil jsem také kapitolu o péči státu o tělovýchovné, sportovní, turistické a skautské organizace, která se zrodila po vzniku republiky a postupně se dotvářela až do konce dvacátých let. Domnívám se, že svými přednostmi i nedostatky je inspirující také pro současnost, ve které „kapitáni“ českého sportu tvoří jeho novou podobu.

Předkládaný text je přibližně z poloviny založen na studiu dosud historicky neinterpretovaných pramenů a dobového tisku a částečně se opírá o již publikované práce autora a dalších domácích i zahraničních historiků, kteří se zabývají dějinami tělesné kultury.

---

1 V roce 1935 slovenské jednoty vytvořily samostatnou organizaci. Důvodem k tomuto kroku byla neochota brněnského ústředí poskytnout jim v rámci československého Orla autonomii. Požadavek autonomie souvisel s programem Hlinkovy lidové strany, ke které se slovenské orelské jednoty přimykaly.

Tělesná kultura v meziválečném Československu

Po vzniku tzv. první československé republiky došlo k prudkému vzestupu spolkového života, kterému dominovaly počtem svých členů, ekonomickou silou i politickým vlivem tělovýchovné, sportovní, skautské a turistické organizace. Prudký vzestup spolkového života se mezi obyvatelstvem, jehož mateřským jazykem byla čeština, nesl na vlně nadšení ze vzniku vytouženého národního státu. Část mladých lidí, kteří vyrostli v bídě války, však ve vlasteneckém chorálu, jenž velebil československou státnost, slyšela falešné tóny a k novému československému, resp. českému establishmentu se stavěla více či méně odmítavě.

K nárůstu spolků dochází také na Slovensku, ale sem jsou do značné míry importováni Čechy, kteří přicházejí do bývalé uherské horní země většinou jako učitelé, četníci a pracovníci státní správy. Rozvíjí se také spolkový život „československých“ Němců. Je však motivován odlišně než u Čechů, a to obavou o zachování národní identity v nechtěném státě. Také národnostní menšiny mají významné spolky, jako je např. polská Síla či židovské Makkabi. Vedle manifestace národní identity je členství ve spolcích také vyjádřením životního postoje či stylu, který je navenek prezentován svojí symbolikou a rituály: sokol, sportsman, skaut, turista nebo tramp.

V roce 1931 vyšla publikace Prokopa Bureše a štábního kapitána Jana Plichty nazvaná *Sport a tělesná kultura v čsl. republice a cizině*.² Kniha na 390 stranách podává stručnou charakteristiku státních orgánů, které se tělovýchovou a sportem zabývaly, tělocvičných organizací, sportovních svazů a dalších spolků, o kterých se ještě zmíním. Autoři používají pojem sport pro sportovní svazy a jejich střešní organizace a ostatní organizace

---

2 Bureš a Plichta, 1931. Podobně strukturovaným přehledem vývoje tělesné kultury pro celé období tzv. první republiky je monografie J. Štumbauera (2016).

označují výrazem tělesná kultura. Zmíněné pojmy vybízejí k hledání souhrnného názvu oblasti, jejímž vývojem od 19. století do současnosti se středoevropská historiografie zabývá. Nejsilnější historiografii na kontinentě disponuje Německo, kde se v současnosti používá označení historie sportu (Sportgeschichte). Názvy tělesná kultura (Körperkultur) a tělesná výchova (Körpererziehung) němečtí historici již opustili a při historické analýze vývoje tělocvičných spolků požívají název Turnbewegung (turnerské hnutí). Tvůrci české terminologie dospěli k označení tělovýchovné nebo tělocvičné spolky právě překladem Körpererziehung a střešní pojem tělesná kultura také převzali z němčiny.

Posedlost definicemi a pojmoslovím je ve společenských vědách v českých zemích příznačná a do značné míry přetrvává dodnes. Podle mého názoru jsou používané pojmy zvykové a jejich proměny přinášejí vývoj jazyka a fenoménů samotných.

My se však pohybujeme v časech tzv. první republiky, proto jsem zvolil souhrnný pojem tělesná kultura a na rozdíl od Bureše a Plichty pod jeho střechu přesunul i sport. Zde je namístě připomenout, co všechno tělesnou kulturou v meziválečném Československu rozumíme, přičemž zmíním zejména některé aspekty rozvoje meziválečného sportu, protože právě působení největších tělocvičných spolků je v tomto textu analyzováno. Skauting a turistika naopak nejsou objektem mého zájmu, jelikož cíle a především náplň činnosti skautských a turistických organizací se od aktivit provozovaných v tělocvičných jednotách a sportovních klubech dosti liší a zařazení skautingu a turistiky do oblasti tělesné kultury je spíše tradiční než faktické.

Tělesná výchova či tělovýchova

Pojem **tělesná výchova / tělovýchova** se dodnes používá pro cvičení ve škole. V letech 1918–1938 je tak také označována činnost tělocvičných spolků, které měly na rozdíl od ideově vlažného a soutěživého sportu odlišné poslání – výchovu v duchu ideje, se kterou se spolek zrodil a kterou jeho představitelé starostlivě opatrovali. Cvičení rozvíjející fyzické schopnosti a učící pohybové dovednosti zde nebylo cílem, ale prostředkem k výchově, zejména mládeže.

Velké tělocvičné spolky – Sokol, Orel, Svaz dělnických tělocvičných jednot a Deutscher Turnerband in der Tschechoslowakei – prostřednictvím pohybových aktivit vychovávaly vícenásobně větší počet dětí a mládeže než skautské a další mládežnické organizace. Zvláště u těch

historicky nejstarších jejich činnost významně přispívala nejen k socializaci jednotlivce, ale také k mezigenerační integraci. Nebylo výjimkou, že v sokolské nebo turnerské jednotě působil děda v roli emeritního činovníka, otec v roli činovníka aktivního a syn tužil svaly při cvičení dorostenců. Zástupce tří generací tak spojovala společná spolková identita, založená na totožné ideji. Děti a mládež cvičili povinně a sokolské i turnerské působení u nastupující generace vytvářelo a kultivovalo vztah k pohybovým aktivitám, jejichž prostřednictvím stimulovalo rozvoj morálně-volních vlastností, jako jsou dobrovolná disciplína, vytrvalost a odvaha.

Mnozí dospělí muži a ženy v turnerských a především sokolských jednotách se cvičení a sportování nezúčastňovali, ale podíleli se na dalších kulturních a společenských aktivitách, které se dospělým členům i mládeži nabízely. V sokolovnách se promítaly filmy, hrálo se ochotnické divadlo a staří i mladí se těšili na plesovou sezónu s oblíbenými šibřinkami (maškarní plesy). Hlavně ve středních a menších městech a na větších vesnicích se staly sokolovny, na Moravě orlovny a v Sudetech Turnhalle středisky místního společenského života. Zejména sokolové, jejichž organizace byla nejbohatší a v Čechách se těšila největší přízni místních úřadů, stavěli velká reprezentativní sídla s dvěma tělocvičnami a společenskými prostory, ve kterých bylo kino i hostinec. Mezi sokolskou i turnerskou mládeží rostla ve dvacátých letech popularita sportu, na což sokolští činovníci reagovali povolováním zvláštních odborů, které se v některých sportech počtem svých členů vyrovnaly sportovním svazům. Jednalo se především o lyžování a u sokolů také o atletiku a volejbal.

Sport má také svůj ideál – mladého muže (což neznamená, že nesportovaly i ženy), který tráví svůj volný čas tréninkem, aby mohl se ctí hájit barvy svého klubu. Sportovec je za každých okolností vyznavačem čestného boje, své džentlmenství projevuje také v osobním životě ve vztahu ke kamarádům i k opačnému pohlaví a sport je pro něj nejvyšší prioritou.³ Rozvoj tělesných schopností a sportovních dovedností je zde prostředkem výchovy k výše zmíněnému etickému vzoru, ale především nástrojem, s jehož pomocí je šance dosáhnout v zápase či soutěži vítězství.

Sport plně odrážel společenské změny, které prožívala v oblasti kultury a aktivního i pasivního trávení volného času střední Evropa v období mezi dvěma světovými válkami. Divácky se stal sport spolu s filmem pilířem masové kultury a do jeho pěstování se aktivně (organizovaně i neorganizovaně) v meziválečném Československu zapojily statisíce mladých

3 Ve filmu *Cesta do hlubin šudákovy duše* nezapomenutelně ztělesnil ideál sportsmána, studenta Kulíka, Ladislav Pešek.

lidí ze všech sociálních vrstev. Provozování sportu se v meziválečném období stalo oblíbeným a rozšířeným způsobem trávení volného času. K jeho rozvoji nepochybně přispěl pokrok v sociálním zákonodárství. Již 19. prosince 1918 přijalo Národní shromáždění zákon „o 8hodinné době pracovní“, který se týkal zaměstnanců ve všech rezortech, pochopitelně s přihlédnutím k charakteru práce (hlavně zemědělství a doprava, kde celková pracovní doba za čtyři týdny nesměla přesáhnout 192 hodin). Dále zákon stanovil „poskytnouti zaměstnancům jednou týdně nerušenou přestávku aspoň 32 hodin“, tzn. většinou v neděli.⁴ Placnou dovolenou mohli čerpat od vzniku republiky pouze úředníci a pro zaměstnance byla v rozsahu 6–8 dní v týdnu (po 15 odpracovaných letech) uzákoněna v roce 1925.⁵ Samozřejmě možnosti trávení volného času jsou svázány s dalšími komponenty životní úrovně, především poměru příjmů a životních nákladů. Podrobnější analýza těchto ukazatelů přesahuje tematiku předkládaného textu. Lze však konstatovat, že zejména ekonomický a s ním spjatý sociální vzestup v letech 1924–1929 značnou měrou přispěly také k rozvoji sportu.

Není žádným překvapením, že sportu kraloval fotbal. Výkony fotbalových hvězd plnily stadiony a kluci trávili většinu svého času na plázcích mezi činžáky s hadrákem nebo tenisákem. Sport se stal především městským fenoménem a fotbal je toho jasným příkladem. Praha podobně jako další evropská velkoměsta od sedmdesátých let 19. století, kdy se začalo s bouráním městských hradeb, prodělala do první světové války obrovský rozvoj. Počet obyvatel Prahy stoupl v letech 1880–1910 ze 75 000 na 224 000.⁶ Ospalé vesnické obce se změnily na průmyslové čtvrti a po vzniku Československa v letech 1920–1922 se završil proces vytvoření Velké Prahy. Vznikly velké dělnické čtvrti, v nichž s přibývajícími činžáky rychle rostl i počet obyvatel. Například ve známé líhni fotbalových talentů na Žižkově bydlelo v roce 1869 pouze 292 lidí, zatímco v roce 1890 to bylo již 42 000 obyvatel v 750 domech.⁷ V meziválečném Československu se vzestup počtu městského obyvatelstva nezastavil; v Praze vzrostl mezi lety 1921 a 1930 ze 677 000 na 849 000.⁸

Dalšími centry neorganizovaného fotbalu se staly Vinohrady a Letná. Příklad Vinohrad, které byly za tzv. první republiky čtvrtí středních

4 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého: Zákon č. 91 ze dne 19. 12. 1918.* Dostupné z <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1918/017-1918.pdf>

5 Kárník, 2003, s. 519.

6 Efmertová, 1998, s. 202.

7 Kallista, P. *Historie Žižkova.* Dostupné z www.zizkov.info/kategorie/historie/

8 Kárník, 2003, s. 503.

vrstev, dokazuje, že fotbal nebyl majoritně dělnickým sportem, ale patřil hráčům a fanouškům ze všech sociálních vrstev, kteří se v Praze dělili především na spartány, slávisty a viktoriány. Aktivně fotbal hráli mladí muži vyučení u řemeslníků či živnostníků s příslušníky elity. Za družstvo Slavie hrál před první světovou válkou jako gymnaziální student Edvard Beneš a za Spartu chytal velký fanda mnoha sportů Vlasta Burian. Ty nejlepší kluky z plácků, kteří navíc měli štěstí, si vyhlédli „skauti“ velkých klubů. Za všechny připomeňme první velkou hvězdu Sparty Kádu Peška. Karel Pešek začal hrát ve 13 letech za SK Meteor Vinohrady, odtamtud přestoupil údajně za oběd do ČAFC (Český Athletic & Football Club na Královských Vinohradech) a v roce 1913 za 58 Kč plus snad za další utajovanou peněžní částku do Sparty.⁹

V roce 1924 vypracovala Československá fotbalová asociace amatérský a profesionální řád. Minimální gáže profesionálního fotbalisty byla stanovena na 200 Kč měsíčně. Vedle Sparty a Slavie, kde většina hráčů základní sestavy byla profesionály, další kluby přihlásily pouze několik profi hráčů, aby mohly hrát nejvyšší soutěž, která byla *de iure* profesionální.

Hvězdy Sparty a Slavie byly skutečnými profesionály, byť jejich příjmy zdaleka nezaručovaly celoživotní finanční zajištění. Například na konci dvacátých let se veřejnosti odkryly podrobnosti jednání o přestupu útočníka SK Slavie Františka Svobody do konkurenční Sparty. Psalo se o jednorázové prémii 90–100 tisíc korun a měsíčním platu 2 800 Kč.¹⁰ Především částka za přestup vnímala fotbalová veřejnost jako skandální, a proto Československá fotbalová asociace rozhodla, že hráč smí za podpis smlouvy obdržet maximálně čtvrtinu roční gáže, a to nejvýše 7 500 Kč.¹¹ Platy fotbalových hvězd překračovaly průměrné příjmy, ale nijak dramaticky.¹²

Dobře placených profesionálů mezi československými sportovci mimo fotbal mnoho nebylo a ti nemnozí v dalších sportech patřili k absolutní světové špičce. K nejlepším tenistům na světových profesionálních dvorcích patřil všestranný sportovec, který reprezentoval Československo také ve fotbale a hokeji, Karel Koželuh. Jeho kariéra je učebnicovým

9 Waic, 2009, s. 43.

10 *Rekord*, 1930, č. 35 a 40.

11 Tamtéž.

12 Průměrný plat je dosti slepý údaj, zvláště za tzv. první republiky, kdy se platy zaměstnanců v období hospodářské krize citelně snížily. Většinou se uvádí měsíční úřednický plat ve dvacátých letech cca 1400 Kč a dělnický 500–600 Kč. Zákonem z 20. 12. 1918 byla stanovena roční výše příjmů prezidenta na 500 000 Kč a ministra na 60 000 Kč.

příkladem profesionálního sportu jako cesty k sociální mobilitě. Karel Koželuh pocházel z rodiny nezaměstnaného pekařského dělníka a měl osm sourozenců. Paní Koželuhová však posluhovala v domácnosti Charlotty Masarykové, a tak bratři Koželuhové – František, Josef a Karel – sbírali míčky při utkáních Masarykových dětí. V roce 1910 ve 14 letech získal Karel své první profesionální angažmá v Mnichově jako trenér tenisu za byt, stravu a 80 říšských marek měsíčně.¹³

O pokračování tradice profesionální dráhy těžkých atletů, na jejímž počátku stál Gustav Frištenský, se zasloužila především Československá unie boxerů profesionálů, která vznikla v roce 1921. Box byl ve střední Evropě velmi populární a Československo nebylo výjimkou. Boxerské zápasy sledovali diváci především v Lucerně, a když její kapacita nestačila, vyrostl ring na stadionu Sparty na Letné. O rozvoj profesionálního boxu se výrazně zasloužil Vladimír Hruban, vedoucí boxerské výpravy na letní olympijské hry (LOH) v roce 1928 v Amsterdamu a pozdější promotér Jana Heřmánka a Františka Nekolného. Nekolného Hruban dovedl až k zápasu o profesionální titul mistra Evropy ve velterové váze proti Belgičanu Gustavu Rothovi v roce 1931, který skončil remízou. Vzhledem k tomu, že Roth byl úřadujícím mistrem starého kontinentu, Nekolný, přezdívaný pro svůj útočný styl „česká mlátička“, titul nezískal.¹⁴ Největším úspěchem československého boxu se v roce 1935 stal zápas Viléma (Vildy) Jakše o titul profesionálního světového šampiona ve střední váze proti Francouzovi Marcellu Thilovi, ve kterém Thil zvítězil.

Nové sporty a také nové tréninkové metody představili československé sportovní veřejnosti vyslanci YMCA, organizace, která v různé míře přispěla k amerikanizaci evropských států. Československo od svého vzniku vítalo export americké kultury, včetně sportu, s otevřenou náručí. USA se u československé veřejnosti staly takřka jako mávnutím kouzelného proutku nejpobulárnější velmocí. Spojené státy americké získaly sympatie české veřejnosti mimo jiné díky tomu, že desátému bodu (vytvoření předpokladů pro autonomní vývoj národů Rakouska-Uherska) zásad, které pro poválečné uspořádání Evropy proklamoval americký prezident Woodrow Wilson, byly připisovány zásluhy za ovlivnění ostatních velmocí, aby akceptovaly vznik nového Československa. Ve velkých městech diváky okouzlovaly americké filmy a strůjce osvobození „tatíčků“ Masaryk se oženil s Američankou. Prezident také pozval do Československa zástupce amerického Křesťanského sdružení mladých

¹³ Waic, 2009, s. 42.

¹⁴ Morávek, 1970, s. 104–105.

mužů (Young Men's Christian Association – YMCA). V letech 1919–1921 působili v armádě, kde zakládali a vedli tzv. vojenská zátíší – osvětová, vzdělávací a sportovní zařízení, jejichž provoz americká Ymka financovala. Nemáme k dispozici počty mladých mužů, kteří zde po službě trávili volný čas, ale můžeme se domnívat, že vojenská mise pracovníků Ymky, započatá už u ruských legií v roce 1917, významně přispěla k propagaci amerického snu v srdci Evropy. V roce 1921 byla ustavena československá Ymka, jejíž pracovníci zakládali ve velkých městech místní sdružení. Zde se mohli mladí lidé věnovat širokému spektru poutavých aktivit¹⁵ bez ohledu na příslušnost k církvi, kterou činovníci Ymky ani nezjišťovali. Výchova v této křesťanské organizaci se nesla spíše v duchu obecné humanity a zásad demokratického rozhodování. Navíc výchovnou misi Křesťanského sdružení mladých mužů (YMCA) a Křesťanského sdružení mladých žen (YWCA) poněkud zastíňovala konkrétní sportovní a kulturní náplň činnosti. Hlavní aktivitami československé Ymky se stalo přestování těch druhů sportu, jejichž kolébkou byly USA, především basketbal a volejbal, které rychle převzaly také další organizace (Vysokoškolský sport a Sokol, volejbal se šířil také v tramských osadách). Trenéři z Ymky se také intenzivně věnovali atletice, sportu, ve kterém Američané od konce 19. století až do současnosti představují světovou špičku, a seznámili československou veřejnost s dosud zcela neznámými druhy sportu, např. baseballem.¹⁶

Československé Ymce díky americké pomoci nechyběly peníze, takže se mezi ostatními spolky stala v poválečném nedostatku ostrůvkem blahobytu. To také posilovalo pověst USA jako země, kde každý může díky svým schopnostem a pílí zbohatnout, což poněkud kontrastovalo s postupujícím rozčarováním z reality nového státu, ve kterém – alespoň podle názoru části veřejnosti – začali vládnout váleční zbohatlíci díky svým dobrým stykům se zástupci politických stran.

Další organizací, která významně přispěla k rozvoji sportu v Československu a kterou ztělesňoval František Smotlacha, byl Vysokoškolský sport. Jako rok jeho založení je většinou uváděn letopočet 1910, kdy František Smotlacha začal působit na Karlo-Ferdinandově univerzitě jako lektor. Institucionálního zázemí se však Vysokoškolskému sportu dostalo na Univerzitě Karlově a Českém vysokém učení technickém až

15 Na Ymku v Českých Budějovicích vzpomíná jeden z pamětníků: „vybavená hřiště, zájmová činnost od šachů až po motorismus, tábornictví nebo modelaření, koupelny, fotokomora, ... všechno potřebné nářadí a vybavení zdarma, oběd za 3 Kč, ... vstupné do kina za 50 haléřů“ (cit. podle Waic, 1992, s. 13).

16 Tlustý, 2017.

po první světové válce.¹⁷ Sportování v organizacích Vysokoškolského sportu bylo umožněno také středoškolákům a bylo dobrovolné. Členové Vysokoškolského sportu si museli na náklady, které tvořily hlavně pronájmy sportovišť, finančně přispívat. Proto František Smotlacha musel pro „své“ akademiky vytvořit atraktivní program. František Smotlacha, nesmírně pracovitý a schopný organizátor, pozorně sledoval vývoj sportu ve světě a seznamoval sportovce v Československu s novými, pro střední Evropu často exotickými sporty, např. jiu jitsu. Činovníci, cvičitelé a trenéři Ymky a Vysokoškolského sportu tím, že zaváděli nové sporty i nové tréninkové metody a kladli důraz na soutěž a prožitky, získali pro sport velké množství mladých lidí.¹⁸ Vzhledem k tomu, že obě organizace zaměřily svou pozornost na vysokoškolské a středoškolské studenty, vytvořily v tomto sociálním prostředí povědomí, že sport je „in.“ Převážná část středoškolské mládeže a mladých akademiků se sportu věnovala a získala k pohybovým aktivitám celoživotní pozitivní vztah. Maturitní vysvědčení nebo dokonce diplom z univerzity či techniky sice vlastnila jen malá část populace, ale absolventi středních a vysokých škol tvořili majoritu střední třídy, což bylo pro rozvoj československého sportu velmi důležité.

Podobně jako u tělocvičných spolků, skautských a turistických organizací zastávali také ve sportovních klubech a svazech činovníká místa příslušníci středních vrstev, alespoň ti, kterým jejich příjem zajišťoval slušnou životní úroveň a kteří disponovali relativním dostatkem volného času. Svoji invenci, schopnost i čas věnovali svým klubům a svazům a vedli je k rozkvětu. Vzhledem k tomu, že se s výjimkou nevelké oblasti profesionálního sportu vesměs jednalo o dobrovolné činovníky, kteří ze své činnosti neměli žádný finanční ani jiný hmotný profit, jejich jedinou motivací – kromě určité dávky osobní prestiže – byl zájem jejich sportu, klubu či federace. Idylický obraz sportu pochopitelně poněkud kazila klubová řevnivost, místy dosti vypjatá, a uvnitř některých organizací také osobní animozity. Pokud pomineme představitele politických stran, kteří se angažovali nebo alespoň byli členy tělocvičných spolků (sokolských, orelských, socialistických a turnerských) a Klubu československých turistů, protože se to „patřilo“, ve sportovních organizacích zástupci politických a ekonomických špiček většinou chyběli.

Pokud většinu sportů v meziválečném Československu provází nárůst členstva napříč sociálním spektrem, tak do některých sportovních

¹⁷ Waic, 2011b.

¹⁸ Sám Smotlacha uvádí pro rok 1932/1933 celkový počet ve všech hlavních oborech zapsaných vysokoškoláků 24 743 se 708 cvičiteli.

organizací přicházeli muži a v menší míře ženy pouze ze středních a vyšších společenských vrstev. Ve dvacátých letech se v německém prostředí v Karlových Varech a Mariánských Lázních, kde byla postavena hřiště s jamkami pro malý bílý míček, začal hrát golf.¹⁹ V českém prostředí se stal průkopníkem tohoto „sportu bohatých“ Golf Club Praha založený v roce 1926, kdy také jeho zástupci nechali postavit hřiště v Motole.²⁰

Ke sportům elit patřil také automobilismus. Již v roce 1905 se konala ustavující hromada Českého klubu automobilistů. Mocnou a bohatou organizací bez zbytečné publicity, štědře podporovanou státem, se stal Autoklub Republiky Československé, který se z hlediska státní péče dostal pod křídla Ministerstva veřejných prací, jehož političtí představitelé a vysocí úředníci rozhodovali o velkých státních zakázkách. Díky příjmům svého spolku mohli činovníci Autoklubu v roce 1925 zakoupit dům v Lützowově, nynější Opletalově ulici, který byl po rozsáhlé rekonstrukci slavnostně otevřen v roce 1929.

Československo nezaspalo ani v rozvoji letectví, který vypukl po první světové válce v průmyslově rozvinutých zemích. Také letectví bylo podporováno Ministerstvem veřejných prací a dále pochopitelně Ministerstvem obrany a průmyslovými závody,²¹ které letadla vyráběly. O sociální příslušnosti amatérských pilotů zatím mnoho nevíme, ale můžeme se domnívat, že šlo buď o zástupce středních tříd, nebo armádní letce, z nichž ti nejlepší se prosadili i v neoficiálních evropských soutěžích.

Ke sportům lepší společnosti, alespoň co do komunity vlastníků koní, náležel také dostihový sport. Sledování dostihů v pražské Chuchli a na Velké pardubické se stalo pro československou společenskou nobilitu vítanou příležitostí „jak být viděn.“

Zástupci Československa se zapojili od jeho počátků do hnutí za emancipaci evropského ženského sportu. V říjnu 1921 byla v Paříži z iniciativy Alice Milliat založena Mezinárodní federace ženského sportu (Federation Sportive Féminine Internationale). Mezi zakládající členy patřili zastánkyně a zastánci ženského sportu z Francie, Anglie, Itálie, USA a Československa. Organizace ženského sportu vznikla v reakci na přezíravý postoj Mezinárodní amatérské atletické federace k atletice žen

19 První soukromé hřiště rodiny Ringhoferů vzniklo už před první světovou válkou.

20 Štumbauer, 2016, s. 260–266. Dále Halada, 2017.

21 Po první světové válce vznikl v Československu silný letecký průmysl s několika firmami. Největším leteckým závodem byla Avia založená v roce 1919, od roku 1926 patřící do koncernu Škoda. Aero a Letov také vyráběly vojenská letadla a ve třicátých letech vznikly firmy (Beneš-Mráz, Zlín a Tatra), jejichž konstruktéři vytvořili úspěšné sportovní a cvičné stroje. Viz *Začátky letecké výroby*, dostupné z <http://sik.vse.cz/ss/avia.pdf>

a kladla si za cíl rozvoj ženského sportu a pořádání vrcholných soutěží pro ženy především v atletických disciplínách, které nesly od roku 1922 název Ženské světové hry. Jejich prvního ročníku v roce 1921 s názvem „První ženské olympijské hry“ se zúčastnily také československé reprezentantky. V roce 1930 hostila Ženské světové hry Praha. V roce 1920 byl založen Československý svaz házené a ženských sportů, u jehož kolébky stáli osvědčení příznivci ženského sportu. Ženský sport spojili s házenou, protože se domnívali, že česká házená o sedmi hráčích je ideálním sportem pro ženy. Usilovali o její rozšíření do dalších evropských států, což se jim příliš nedařilo.²²

V pestré mozaice sportů meziválečného Československa bychom jen těžko hledali pomyslnou hranici mezi „velkými“ a „malými“ sporty, pokud bychom ji nepoložili mezi fotbal a ty ostatní. Fotbal pevně zakotvil v životním stylu, resp. v trávení volného času obyvatel měst a ve své organizované podobě množstvím soutěží, počtem registrovaných hráčů a zejména diváckou přízní neměl konkurenci. Co do počtu organizovaných členů následuje lyžování, kterému se kromě Svazu lyžařů věnovalo i mnoho členů turnerských a sokolských jednot a organizací Klubu československých turistů. Značný počet mladých lidí hrál také volejbal, a to nejen v Československém volejbalovém a basketbalovém svazu založeném v roce 1924, ale i v sokolských jednotách, organizacích vysokoškolského sportu a tramských osadách. Celková statistika počtu kluků, děvčat, mladých mužů a žen, kteří se věnovali jednotlivým sportům, je však problematická mimo jiné proto, že mnozí z nich kráčí ve šlépějích zakladatele českého sportu Josefa Rösslera Ořovského a se zanícením pěstují několik sportů najednou v několika organizacích.

Při posuzování celkové úspěšnosti československého sportu musíme vzít v úvahu, že mezinárodní sportovní soutěže mezi oběma světovými válkami často nemají celosvětový rozměr a mistrovství v některých sportovních odvětvích si zachovávají regionální charakter. V některých sportech tato skutečnost odráží propastný výkonnostní rozdíl vyplývající z jejich odlišné historické tradice a z toho pramenící šíře členské základny a podmínek pro jejich pěstování. Jedná se např. o absolutní převahu Skandinávců v klasickém lyžování, propast ve fotbalovém umění mezi hráči z britských ostrovů a z kontinentu a výrazný výkonnostní rozdíl mezi kanadským a evropským hokejem.

Ze světového měření sil je z politických důvodů vyloučeno bolševické Rusko, naopak zasahují do něj pochopitelně reprezentanti Evropy,

²² Waic, M. *Ženský sport očima odborníků a jeho institucionální zabezpečení*. In Schütová, 2003, s. 131.

USA, Kanady, Japonska a v menší míře také sportovci z Jižní Ameriky (Argentina, Brazílie, Uruguay) a z Afriky dominium Spojeného království Jihoafrická unie.²³ Meziválečným letním olympijským hrám dominují reprezentanti USA s výjimkou berlínské olympiády v roce 1936, kterou díky domácímu prostředí a masivní podpoře sportu od nacistického státu ovládli sportovci s hákovým křížem na dresu. Srovnání olympijských týmů Německa a USA je však problematické, protože Němci chyběli na olympijských krách v letech 1920 a 1924.²⁴

Československý olympijský tým, který se zúčastnil všech meziválečných olympiád, dosáhl pozoruhodných výsledků, včetně celkového neoficiálního hodnocení zemí (1920 jednadvacáté místo, 1924 patnácté, 1928 čtrnácté, 1932 sedmnácté a 1936 dvanácté místo). Tyto údaje o celkové úrovni sportu v dané zemi však mnoho nevyovídají. Pro přesnější představu bychom museli vzít v úvahu např. velikost členské základny v konkrétním sportu nebo velikost olympijské výpravy. Například na olympijské hry v roce 1932 v Los Angeles dosáhl československý tým v hodnocení olympijských výprav vzhledem ke své početnosti na pomyslnou druhou příčku. V hodnocení úspěšnosti s ohledem na počet sportovců olympijského týmu ho předstihli pouze Irové, kteří se také v celkovém hodnocení zemí umístili o jedno místo výše. Stupně vítězů na OH od roku 1924 obsazovali sokolští gymnasté, kterým statečně sekundovali těžcí atleti a v roce 1936 zazářili kanoisté. Špatně si nevedli ani lyžaři na zimních olympijských hrách (ZOH) a v roce 1928 ve Sv. Mořici dosáhl sudetský Němec v československých barvách Rudolf Burkert ve skoku na lyžích na třetí místo.

Ve srovnání bilance olympijských úspěchů s nástupnickými státy podunajské monarchie, se kterými jsme sdíleli podobnou historickou tradici, včetně předválečných sportovních styků, a které Československo příliš nepřevyšovalo ani počtem obyvatel,²⁵ už takovým premiantem tzv. první republika není. Rakousko, opět jako poražená velmoc, chybí v Antverpách, v Paříži je jeho reprezentace na dvacátém místě, v Amsterdamu je osmnácté, v Los Angeles opět na stejné příčce a v Berlíně už před námi, na jedenáctém místě. Československá ani rakouská reprezentace se nemůže měřit s maďarskými olympioniky. V roce 1920 Maďarsko

23 V letech 1931–1934 získala unie statut nezávislého státu spojeného s Velkou Británií jen osobou panovníka.

24 Jako poražená velmoc nebylo Německo na tyto olympijské hry pozváno.

25 Československo sice mělo téměř o třetinu obyvatel více než naši jižní sousedé, ale slovenský sport se vyvíjí teprve po vzniku ČSR a jeho zástupci v meziválečném období nedosahují takové výkonnosti, aby posílili československou sportovní reprezentaci.

absentuje ze stejného důvodu jako Rakousko, 1924 je třinácté, 1928 deváté, 1932 již šesté a v roce 1936 dosáhlo dokonce na třetí příčku.

Kořeny maďarských olympijských úspěchů můžeme odkrýt už v období před první světovou válkou. Ferenc Kamény, podobně jako Jiří Guth-Jarkovský, se stal členem prvního mezinárodního olympijského výboru, maďarští sportovci nechyběli na žádných olympijských hrách před první světovou válkou a vždy se umístili v první desítce. Na přelomu 19. a 20. proběhla reforma školní tělesné výchovy – prvky německého nářadového tělocviku začaly být nahrazovány cvičeními reformované švédské gymnastiky a sportem. Další příčina vysoké úrovně maďarského sportu tkví v porážce centrálních mocností v první světové válce. V poválečném uspořádání z centralizované říše, která v podunajské monarchii fungovala prakticky jako samostatný stát, zcela ovládaný maďarskou nobilitou, zbyly žalostné trosky; územní a hospodářské ztráty dosáhly obřích rozměrů.²⁶ Jednou z mála schůdných cest k opětovnému získání národního sebevědomí a respektu za hranicemi nového Maďarska se staly sportovní úspěchy. Představitelé horthyovského státu proto od počátku dvacátých let vytvářejí promyšlený systém školního vzdělávání, včetně v roce 1925 založené vysoké školy tělesné výchovy, zaměřené na výchovu vrcholových sportovců.²⁷ Maďari dosahovali na stupně olympijských vítězů především v tradičních olympijských sportech – šermu a plavání. Tyto disciplíny, ve kterých se udělovaly sady medailí, měly také v Uhrách velkou tradici a zázemí. Šerm patřil k šlechtickým sportům a elitu maďarské společnosti zastupovali např. ve srovnání s českými zeměmi aristokrati v daleko větší míře. Plavání bylo, díky lázním, maďarským národním sportem.

V těchto disciplínách se českoslovenští reprezentanti nemohli se sportovci jižního souseda měřit, v jiných ano. Na předválečnou tradici střetávání městských reprezentací Prahy, Vídně a Budapešti navázal fotbalový Středoevropský pohár.²⁸ Jeho sportovní význam je však poněkud přeceňován, protože zůstal regionální soutěží. Je však pravda, že ve středoevropském prostoru se stal vrcholným sportovním podnikem, který se těšil neobyčejnému diváckému zájmu. Zápasů pražských, vídeňských

26 Například 72 % území bývalého Uherska s 90 % lesů; všechny solné doly a doly, ve kterých se těžily drahé kovy; každý čtvrtý Maďar se ocitl na území cizího státu; Trianonská smlouva určila, že početní stav armády nesmí přesáhnout 35 000 mužů.

27 Jakubcová, 2012, s. 14–16.

28 Jeho první ročník se hrál v roce 1927. Myšlenka na pořádání Středoevropského poháru se objevila už v roce 1923, ale o její zrealizování se asi nejvíce zasloužil legendární rakouský trenér a fotbalový činovník Hugo Meisel. Blíže Hafer, 2011, s. 119–131.

a budapeštských týmů navíc potvrdily, že sport se dokáže přenést přes politické animozity plynoucí z versailleského uspořádání střední Evropy. Dopomohly k tomu nepochybně také příjmy, které ze vstupného plynuly do pokladen zúčastněných klubů. Dvakrát pohár získala FC Bologna a o zbývající vítězství se takřka stejným dílem podělily kluby zmíněných metropolí bývalé podunajské monarchie.

Čechoslovákům se podařilo prolomit nadvládu maďarských sportovců také ve stolním tenise. Na šestém mistrovství světa (MS) ve stolním tenise v Praze v roce 1932 porazili českoslovenští reprezentanti do té doby neporazitelné Maďary a získali světový titul, což se stalo velkým impulzem pro šíření rekreační podoby tohoto sportu. Především díky Marii Kettnerové se českoslovenští reprezentanti drželi v absolutní světové špičce; na desátém MS v Praze v roce 1936 vybojovali stolní tenisté a tenistky 11 medailí, z toho čtyři zlaté.²⁹

V amatérském tenise, kde existovala celosvětová konkurence (Austrálie, Nový Zéland, Japonsko), tým, jehož členy byli také sudetoněmečtí tenisté, dosahoval v Davisově poháru velmi dobrých výsledků. K nejlepším profesionálním tenistům dvacátých a začátku třicátých let patřil již zmíněný Karel Koželuh. V meziválečném období se však profesionálové s amatéry nestřetávali, takže nevíme, jak by dopadla jeho konfrontace např. s francouzskými mušketýry.³⁰ Od roku 1931 sváděl Karel Koželuh tuhé souboje s americkým tenistou a trojnásobným wimbledonským vítězem ve dvouhře Billem Tildenem, který je považován díky brilantní úderové technice za jednoho z nejlepších hráčů všech dob.³¹

Do oblasti tělesné kultury se tradičně řadí také **skauting**, byť se od tělovýchovy a sportu výrazně liší. Ve skautských spolcích, jejichž vůdci vedou děti a mládež k poznávání přírody, lásce a respektu k ní a k její ochraně, jsou pohybové aktivity jen jednou ze stránek činnosti. V případě velkých skautských organizací se jedná o systém mimoškolní výchovy mládeže směřující k vytvoření a posílení vědomí národní identity, v českém případě státně-národní a v německém té všenněmecké.

Svět skautingu si modelově můžeme rozdělit na dvě skupiny. Skauting anglického typu, který vychází ze vzoru Baden-Powellova skautingu,

29 Štumbauer, 2016, s. 127.

30 Jean Borotra, Jacques Brugnon, Henri Cochet, René Lacoste. V letech 1924–1929 byli až na jedinou výjimku ve finále Wimbledonu pokaždé dva mušketýři a ve stejné době šestkrát dominovali v Davisově poháru.

31 Např. v září 1932 na hřišti pražské Sparty na Letné před patnácti tisíci diváky porazil Tilden Koželuha 4:6, 6:2, 6:2, 6:3.

disponuje pevnou a hierarchicky uspořádanou organizací a disciplínou z ní vyplývající. Druhou skupinu tvoří menší woodcrafterské spolky, navazující na volný, romantický a mystický Woodcraft, jehož otcem je Ernst Thomson Seton, který se inspiroval zidealizovaným obrazem života amerických indiánů. Woodcrafterské spolky nacházíme pouze v českém prostředí. Některé z nich stojí v opozici proti státně-národnímu establishmentu – za cíl své činnosti považují osvobození mládeže ve smyslu kulturním a ideovém, tj. od jha vlasteneckých, kulturních a politických vzorců myšlení a jednání, které šíří a propagují oficiální instituce státní moci a státotvorné organizace. Samostatnou skupinou, opět především v českém prostředí, jsou skautské spolky jednotlivých politických stran – komunistů, národních socialistů a sociálních demokratů. Pochopitelně do dělení skautingu vstupuje tradiční dělení národnostní, zejména na český, německý a židovský skauting. Především německý skauting byl velmi silný a v německých skautských spolicích³² vyrostla v meziválečném Československu nová generace přesvědčených přívrženců velkoněmectví.³³ Ti často v konfrontaci s předcházející, pro ně starou generací diskutovali o nových formách a prostředcích výchovy sudetoněmecké mládeže, hledali pro ni i pro sebe novou cestu k renesanci němectví a k dosažení jeho dominujícího politického a kulturního postavení ve střední Evropě, které mu, jak byli přesvědčeni, právem náleží.

Turistika také poněkud vystupuje ze světa pohybových aktivit – fyzickou kondici sice turisté potřebují, na cesty se však vydávají především proto, aby poznávali krásy přírody i kulturní památky, které nám odkázali naši předkové, a zároveň usilují o jejich zpřístupnění a zachování. V případě zástupců největší české turistické organizace, Klubu československých turistů, tak činí s velmi efektivním vynaložením značných finančních prostředků³⁴ (jejich součástí byly také státní příspěvky) a v nebyvalém rozsahu. Činovníci klubu označili stovky kilometrů turistických cest, ve spolupráci s vojenským kartografickým ústavem přenesli

32 Jednalo se především o tradiční německé skautské organizace Wandervogel a Pfadfinder, silný byl také katolický skauting – Staffelstein a Quickborn. Blíže viz Kasper a Kasperová, 2016, a Jelínek, 2012.

33 Jednalo se zejména o tzv. kamarády z volného sdružení Kameradschaftsbund, kteří se hlásili k teoriím Othmara Spanna. Othmar Spann působil v letech 1919–1938 na vídeňské univerzitě. V roce 1921 mu vyšla kniha *Pravý stát (Der wahre Staat)*, ve které shrnul svoje názory na uspořádání státu. Jedná se o koncepci stavovského státu, jehož obyvatelům jsou stanoveny úlohy vyplývající z jejich stavovské příslušnosti, které mají plnit pod vedením na tuto funkci připravovaného státního vůdce.

34 Činovníci KČT rozmnožovali majetek klubu i za hospodářské krize a také stoupal účetní obrát od 40 milionů v roce 1929 kontinuálně k 60 milionům v roce 1934.

území republiky do map, nechali postavit stovky chat, stáli u rozvoje československé speleologie a záchranné i průvodcovské služby ve Vysokých Tatrách. Mají také značnou zásluhu na údržbě hradů na území ČSR, z nichž takřka polovinu klub vlastnil nebo měl v pronájmu. Činovníci klubu organizovali a řídili uvedené aktivity většinou bez nároku na odměnu, a přitom na špičkové profesionální úrovni. Klub měl o poznání vyšší členské příspěvky než ostatní turistické organizace,³⁵ jeho členové proto pocházeli většinou ze středních vrstev. Jednalo se často o inženýry, architekty a právníky, kteří byli ochotni pracovat pro rozkvet československé turistiky zadarmo.

Historici sportu věnují svoji pozornost také **trampingu**, který byl a je ojedinělým, ryze českým fenoménem.³⁶ Spontánní, neorganizované a divoké hnutí mládeže inspirované romantikou divokého západu zprostředkovanou němým filmem a dobrodružnou literaturou nemá v dějinách mládežnických hnutí ve světě obdoby. Čeští trampové inspirovaní svými filmovými a románovými hrdiny si vytvořili zcela specifickou subkulturu a od poloviny dvacátých let také svět sportu, při kterém je kamarádství a zábava důležitější než výkon a vítězství. Spontánně vytvořili prototyp umírněné rezistence proti vládnoucímu kulturnímu a ideovému establishmentu, který v českém prostředí zapustil kořeny a znovu rozkvetl v časech tzv. reálného socialismu. Je spojován s postavou dobrého vojáka Švejka, ale vytvořili jej především trampové, když se vysmívali prvorepublikovému měšťáctví. Jedná se o druh vzdoru, jehož vyznavači cílevědomě nebojují se společenskou realitou, se kterou nejsou spokojeni, ale v kruhu spřízněných duší se od ní distancují vtípem a ironií. Tyto postoje jsou v okolních zemích těmi, kteří se o českou kulturu alespoň trochu zajímají, vnímány jako typicky české.

35 Zároveň však měli členové klubu právo na celou řadu slev: na dráze, v hostincích, na chatách, které klub vlastnil, a další.

36 Od 90. let minulého století český tramping živoří, protože pád komunismu přinesl nebývalé možnosti cestování a postupně také zcela nové možnosti trávení volného času, včetně pobytu ve světě virtuální reality a sociálních sítí, které u mladých lidí vytěsnily trampskou romantiku na okraj jejich zájmu.

Ni zisk, ni slávu – Sokol, opora republiky

Ouvertura

Kořeny vlivu sokolské organizace na politické dění v meziválečném Československu vyrůstají již v období před první světovou válkou, kdy její představitelé zaujali k některým politickým stranám a hnutím zcela vyhraněné postoje. Sokolové svoji nadstranickost, kterou jim dal do vínku již Miroslav Tyrš, opatrovali jako vzácný klenot a jednoznačně se prezentovali jako všenárodní vlastenecká organizace, což jim však nebránilo vyjadřovat se k politickému dění a snažit se ho ovlivňovat. Už III. valný sjezd České obce sokolské (ČOS) v roce 1898 doporučil sokolům, „aby hleděli se domoci zastoupení a přímého vlivu ve sborech zákonodárných, v zastupitelstvech okresních, v ústavech peněžních a ve společnostech výtěžkových“.³⁷

Obšírně pak sokolové diskutovali vztah Sokola k politice na V. valném sjezdu ČOS v roce 1910. Prostřednictvím vztahu k dělnickým tělocvičným jednotám a ke katolickému Orlu vymezili vztah ČOS k sociálním demokratům a politickému katolictví. Příslušníky sociální demokracie vítali ve svých řadách už proto, že nechtěli přistoupit na sociální vymezení působnosti Svazu dělnických tělocvičných jednot (Svaz DTJ) a ČOS, tj. že dělnické tělocvičné jednoty budou sdružovat dělníky a Sokol střední vrstvy. Již Miroslav Tyrš v roce 1871 v programovém prohlášení Sokola *Náš úkol, směr a cíl* sokolům připomněl, že „naše snaha po rozvoji za dovršenou se pokládati nemůže, pokud každý, kdo Čech, sokolem se nestal“.³⁸ Ambicí sokolské organizace zůstalo sdružovat lidi ze všech sociálních vrstev, přičemž značnou část cvičícího členstva sokolských

37 Cit. podle Waic, 1996b, s. 69.

38 *Sokol*, 1871, s. 2.

jednot tvořili dělníci. Politické katolictví však účastníci sjezdu razantně odmítli. Přes odpor Josefa Scheinera, který byl autorem předlohy rezoluce sjezdu, plénum sjezdu do této rezoluce prosadilo dodatek: „Do jednoty sokolské nebuď též přijímáni za členy příslušníci klerikálních spolků, ani ti, kdo snahám klerikálním vědomě slouží.“³⁹ Josef Scheiner, ač sám programový ateista, vystoupil proti uvedenému dodatku, protože správně předpokládal, že tato rezoluce posílí orelskou organizaci.

Pro nacionálně orientované strany se již před světovou válkou stal největší český spolek lákavým partnerem. Zvláště národní socialisté by rádi v sokolské organizaci zaujali pozice mladočechů. Ačkoli v sokolské činnosti zachovávali starostové sokolské organizace přísnou nadstranickost, byli Miroslav Tyrš, Jan Podlipný i Josef Scheiner významnými mladočeskými politiky. Sokolské námluvy národních socialistů však rázně zhatila v roce 1914 tzv. Švihova aféra. Podíl na obvinění předsedy poslaneckého klubu této strany z placených styků s rakouskou policií připisovali národní socialisté mladočeskému vedení Sokola a dokonce vyhrožovali vytvořením samostatného národně socialistického Sokola. Vedení ČOS, vědomo si marginálnosti této výhrůžky, odmítlo zatahování „sokolstva do vřavy politických zápasů“ a stejně jako vícekrát předtím rozvážně zdůrazňovalo nadstranickost Sokola.

To však neznamená, že ustaly vášnivé spory sociálních demokratů, kteří se netajili škodolibou radostí ze Švihovy aféry, s národními socialisty, jež se odrazily také v ČOS. *Hlídkka sokolská* zveřejnila výzvu F. Bílka (z nejmenovaného, pravděpodobně plzeňského regionálního listu), evidentně sokola, člena České strany národně sociální, ve které odmítá údajně plánovanou slavnost Svazu DTJ a Sokola při výročí upálení Mistra Jana Husa v roce 1915 na Letenské pláni v Praze:

V Národních listech navrhuje jednatel České obce sokolské dr. Heller společné cvičiště a společnou slavnost Sokola a Dělnických sociálně demokratických jednot... A Česká obec sokolská má jíti se sociální demokracií společně. Má jíti s těmi, co sokolstvu vyhlásili boj až do vyhlazení. ... Sociální demokracie vypověděla sokolstvu boj a to jej také přijalo – a my doufali, že ho čestně a zásadně vybojuje do konce... My k tomuto zbabělému návrhu dr. Hellera nemůžeme mlčeti, a proto voláme společně s bratrským Českým slovem: Zadržte! Ani krok dále na této cestě hanby! ... Svůj čestný boj s rudou církví musí si Sokol vybojovat čestně! Bojem, ne kapitulací!⁴⁰

39 Cit. podle Waic, 1996b, s. 74.

40 Národní archiv Praha, fond ČOS: *Hlídkka sokolská*, 29. 1. 1914.

Ze sociálně demokratického tisku se rázem stal obhájce sokolské organizace, který zdůrazňoval nutnost symbiózy Sokola se sociální demokracií:

Odepření Letenské pláně dělnickým jednotám mělo by za následek jen to, že by sociální demokracie byla vehnána do otevřeného boje proti sokolstvu na všech stranách... Jádrem sokolstva netvoří členové přispívající, nýbrž borci, a z těch je 55 procent dělníků... Lze dopustit, aby právě o Husově pětistémletém anniversariu rozpoutal se po Čechách boj vysoce pokrokových a demokratických organizací jako je sokolstvo a československá sociální demokracie?⁴¹

Dělnické listy dále otiskly prohlášení vedení ČOS, které dokládá, že vzplanutí vášní bylo zbytečné:

K zprávám o jednání ČOS se Svazem dělnických tělovýchovných jednot ohledně cvičiště považuje předsednictvo ČOS nutným prohlásiti, že se žádné vyjednávání o společném pořádání slavnosti neděje a nedělo. Jest známo, že oba svazy požádaly obec pražskou za propůjčení cvičiště na Letné ku pořádání jich slavností v době oslav Husových v r. 1915. Obec pražská nerozhodla se ani pro jeden, ani pro druhý svaz a ponechává patrně věc jednání obou svazů. Za účelem tím jednalo se především mezi oběma svazy k návrhu dělnických jednot, jak bylo možno použití cvičiště oběma svazy odděleně..., aby oboje slavnosti časově nekolidovaly, čemuž lze vyhověti, poněvadž děl. jednoty upotřebí Letné do konce června, kdežto ČOS slavnosti své pořádá v červenci.⁴²

K útokům na národní socialisty se přidalo i *Právo lidu*:

A teď najednou hrozba, že si sociálové založí vlastní jednoty sokolské! ... Nedávno totiž vyzvalo České slovo sokolské jednoty, které souhlasí s jeho neurvalým vystupováním proti dohodě ČOS se Svazem DTJ o použití Letné, aby zasílaly ČOS protestní projevy... Výkonný výbor dokonce mluví o ohromné majoritě cvičenců, ale to se neukázalo. České obci sokolské takových protestních projevů národně sociálních došlo celkem pět z celých Čech, Moravy a Slezska, dolních Rakous i ciziny!⁴³

41 Tamtéž: *Dělnické listy Wien*, 4. 2. 1914.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž: *Právo lidu*, 6. 3. 1914.

Těžko říci, nakolik odpovídala škodolibá argumentace sociálních demokratů skutečnosti. Částečně asi ano, protože národní socialisté najednou již nechtěli zakládat vlastní jednoty, ale jak dokládá nedatovaný výňatek z *Lidových proudů*, plánovali ty stávající ovládnout:

Převážná většina cvičícího členstva je dělnická, tj. národně sociální. Ale v mnoha jednotách sokolských na předních místech jsou necvičící advokáti, měšťáci atd., kteří myšlenkou sokolskou spojení jsou pouze sokolským krojem. Nemíníme zůstat v takovém podružném postavení. Vydáme docela správné heslo, že „Sokol“ musí přijít do rukou cvičícího členstva. Kdo chce poroučet, musí také něco dělat... Má-li být sokolstvo národním vojskem – pak musí být též vedení skutečně národní, a nikoliv mladočesko-klerikální.⁴⁴

Na předválečné „politické bouře“ v Sokole jsme se podívali podrobněji proto, že „problémy“ s národními sociality se objevují v sokolských jednotách i v meziválečném období. Národní socialisté byli poněkud frustrováni, že na rozdíl od sociálních demokratů a lidovců nemají „vlastní“ tělovýchovnou organizaci, a domnívali se, že jejich vliv na vedení ČOS není zdaleka takový, jaký by si početností svých členů v sokolské organizaci zasloužili. Značnou část cvičícího členstva sokolských jednot tvořili dělníci, jak sociální demokrati, tak národní socialisté, což byl pravděpodobně také jeden z důvodů, proč se vedení Sokola snažilo vyvarovat jakýchkoli střetů s představiteli socialistických stran.

Zrození státu

Nový ročník časopisu *Sokol* v roce 1918 otevíral úvodník Josefa Scheinera nazvaný „Do doby příští“, ve kterém předpověděl: „Nezměrný zápas ten jest bez pochybnosti předchůdcem hlubokých, rozsáhlých převratů dosavadních řádů.“⁴⁵

Během války nezůstávali sokolové sedět se založenýma rukama a na přípravách převratu dosavadního řádu se významně podíleli. Již 22. srpna 1914 iniciovali činovníci pařížského Sokola spolu se členy sociálně-demokratického krajanského spolku Rovnost vytvoření první dobrovolnické jednotky, kterou nazvali sokolským pozdravem Nazdar. Proto se

⁴⁴ Tamtéž: *Lidové proudy*, bez data.

⁴⁵ *Sokol*, 1918, s. 1.

Josef Scheiner v roce 1912

(zdroj: Národní muzeum, Sběrka tělesné výchovy a sportu – H7F 45288)

také poslední schůze pařížského Sokola konala 22. července 1914 a poté, následkem „nepřítomnosti bratří“, činnost jednoty usnula. Znovu byla obnovena 24. června 1915. Na této schůzi místostarosta „žádá přítomné, aby povstáním vzdali čest našim bratřím – padlým dobrovolníkům“.⁴⁶ Rota Nazdar totiž po krátkém výcviku ve městě Bayonne byla v říjnu 1914 v rámci praporu C prvního pluku francouzské Cizinecké legie nasazena na frontě v kraji Champagne. Až do dubna 1915 operovalo 250 dobrovolníků roty na poměrně klidném úseku poblíž Remeše, ale koncem měsíce byli převeleni – v boji u Arrasu 9. května 1915 utrpěla rota těžké ztráty a jako samostatná jednotka přestala existovat. U hlavního města hrabství Artois padl také starosta pařížského Sokola Josef Pultr a předseda sociálnědemokratického spolku Rovnost Josef Šíbal.⁴⁷ Sokolové, kteří boj u Arrasu přežili, vzkázali svým bratřím do Paříže, „aby od cvičení upustili a pouze přátelskými schůzemi činnost udržovali“. Ti jejich přání respektovali a „zvolili si užší výbor, jenž své funkce ihned předá, jakmile bratři se z fronty vrátí“.⁴⁸ Zda se některý z pařížských sokolů, kteří se stali po bitvě u Arrasu příslušníky různých jednotek, z fronty vrátil, o tom archivní dokumenty mlčí. Čeští dobrovolníci ve Francii v čele s pařížskými sokoly se jako první sešikovali pod praporem ozbrojeného boje proti centrálním mocnostem a jejich příklad inspiroval k vytvoření dalších legionářských jednotek.

Téměř ve stejné době, tj. v srpnu 1914, se začaly z početné české menšiny formovat pod názvem Česká družina první dobrovolnické jednotky v Rusku. Ani mezi ruskými dobrovolníky nechyběli sokolové, kteří jako vyslanci ČOS působili v roli učitelů tělocviku na gymnáziích a důstojnických kadetkách. Představa ruského velení, že Češi budou asistovat ruské armádě při postupu na Slovensko a do Čech jako tlumočníci a agitátoři při objasňování „slovanské osvobozovací mise“ ruských vojsk, se po ustálení fronty záhy rozplynula. Čeští legionáři začali být nasazováni do bojových operací, často pro frontový průzkum, a protože řada Čechů uměla dobře německy, i ve výzvědné službě v týlu nepřítele. V těchto operacích se často vyznamenali právě sokolové a tzv. sokolská komanda patřila k elitním jednotkám.⁴⁹ Mezi legionáře-sokoly patřili i legendární velitelé Jiří Švec, před vypuknutím války učitel tělocviku na obchodní akademii v Jekatěrinodaru na severním Kavkaze, a Antonín Mikuláš Číla, učitel tělocviku na několika středních školách v Oděse.

46 Národní archiv, f. Sokol Paříž, k. 8. Zápis ze schůze, 24. 6. 1915.

47 Blíže: Pichlík, Klípa a Zabloudivová, 1996, s. 22–24.

48 Národní archiv, f. Sokol Paříž, k. 8. Zápis ze schůze, 24. 6. 1915.

49 Stančík, 2008, s. 51.

Hodně si sokolové v Rusku slibovali od Františka Erbeny, excellentního gymnasty a cvičitele, který ověnčen úspěchy z mezinárodních gymnastických soutěží vedl v letech 1909–1914 tělesnou výchovu na Hlavní důstojnické tělocvičné škole v Petrohradě. Vstup známé sokolské osobnosti do legií měl být příkladem dalším členům české komunity a s Erbenem se počítalo jako s jedním z hlavních organizátorů legií, a to i směrem k ruskému velení. Jeho postavení na prestižní vojenské škole a popularita v ruské tělovýchově a sportu, kterou posílilo vedení ukázkového cvičení studentů školy v rámci olympijských her ve Stockholmu v roce 1912, ho k tomu předurčovaly. Erben však do legií na začátku války pravděpodobně z osobních důvodů nevstoupil, za což se po jejím skončení musel zpovídat před čestným sokolským soudem. Nicméně později v legiích pravděpodobně působil. 7. října 1919 totiž signoval jménem „Komise pro tělesnou výchovu při organizačním oddělení štábu československého vojska na Rusi“ pozdrav „Bratrské české obci sokolské: jménem závodníků a soudců zúčastněných na veřejných závodech československého vojska na Rusi v Irkutsku 29.–30. září 1919 posíláme Vám, drazí bratří, vroucí pozdravy. Závod přenáší nás na letenskou pláň, kde o sokolských sletech tak skvělá vítězství slavily zdraví, síla a krása.“⁵⁰ Erbenova „zdravice“ nám připomíná, že sokolové v legiích organizovali každodenní cvičení, gymnastické závody, a pokud to podmínky dovolovaly, tak si skupinovými cvičeními připomínali sokolské slety.

Sokolové propůjčili legiím v tehdejších armádách nevídanou ideu disciplíny založenou nikoli na formální subordinaci, ale na plné dobrovolnosti, což legionáři stejně jako sokolové verbálně demonstrovali vzájemným tykáním a oslovením „bratře“.

Nezanedbatelnou podporu úsilí, které směřovalo ke vzniku samostatného státu Čechů a Slováků, poskytli sokolové ze Spojených států amerických, kde již v roce 1865 založili čeští emigranti v St. Louis první sokolskou jednotu na americkém kontinentě. Sokolské jednoty zakládali také slovenští emigranti. Krátce po vypuknutí války se 7 000 českých a 20 000 slovenských sokolů zapojilo do všech iniciativ obou krajanských komunit na podporu Masarykovy zahraniční akce, a když v roce 1917 odjížděli z USA na frontu první dobrovolníci, nechyběli mezi nimi ani američtí sokolové.⁵¹

V odporu proti monarchii nezůstali stranou ani domácí sokolové, především starosta České obce sokolské Josef Scheiner. 21. května 1915

50 Národní archiv, f. ČOS, k. 123. Erben ČOS, 7. 10. 1919.

51 K Sokolu v USA blíže Jožák, J. *Sokolské hnutí v USA do roku 1918*. In Waic, 2004.